

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ АГРАРНОГО ПРОТЕКЦІОНІЗМУ
НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ****ORGANIZATIONAL AND LEGAL BASIS OF AGRICULTURAL PROTECTIONISM
AT THE REGIONAL LEVEL**

Куляк Р.Ю., студент I курсу юридичного факультету
Запорізький національний університет

Луц Д.М., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри цивільного права
Запорізький національний університет,
керівник

Юридична клініка Запорізького національного університету

Стаття присвячена дослідженню організаційно-правових засад аграрного протекціонізму на регіональному рівні. Констатовано, що реалізація Стратегії розвитку агропромислового комплексу України потребує значного залучення коштів як із державного бюджету, так і шляхом фінансування заходів за рахунок місцевих бюджетів.

Зазначено, що ефективність аграрного протекціонізму є неможливою без комплексного підходу, суть якого полягає у необхідності підтримки виробників аграрної продукції та сільських територій не лише за рахунок державних програм, а й шляхом залучення коштів місцевих бюджетів. Йдеться про те, що на місцевому рівні фінансування подібних заходів можливе в межах прийнятих програм. На підставі аналізу регіональних програм констатовано, що, не дивлячись на правовий режим воєнного стану та брак коштів, на місцевому рівні представлені дієві практики фінансової підтримки аграрних товаровиробників. Також спостерігається суттєве оновлення регіональних програм, які, серед іншого, враховують особливості та вимоги правового режиму воєнного стану в Україні.

Констатовано, що в умовах війни та дефіциту державного бюджету регіональні програми спрямовані на підтримку розвитку сільського господарства та сільських населених пунктів, відіграють важливу роль як стимулюючий інструмент для впровадження новітніх технологій у виробництві, сприяння розвитку органічного сільського господарства, збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, стабілізація розвитку галузі тваринництва, підтримки військовослужбовців та внутрішньо переміщених осіб тощо.

Йдеться про необхідність подальшого внесення змін до регіональних Програм у частині зайнятості військових та членів їх сімей, внутрішньо переміщених осіб, підготовки операторів безпілотних літальних апаратів, цифровізації сільського господарства тощо.

Ключові слова: регіональні програми, аграрний протекціонізм, підтримка сільського господарства на регіональному рівні, сталий розвиток сільських територій, підтримка аграрного сектору.

The article is devoted to the study of the organizational and legal foundations of agrarian protectionism at the regional level. It has been established that the implementation of the Strategy for the Development of the Agro-Industrial Complex for the next ten years requires significant funding both from the state budget and through the financing of measures at the expense of local budgets.

the key to success lies in a comprehensive approach to the issue of agrarian protectionism, the essence of which is to support producers of agricultural products and rural areas not only at the expense of state programs, but also by attracting funds from local budgets. It is about the fact that at the local level financing of such activities is possible within the framework of the adopted programs. Based on the analysis of regional programs, it was established that even in conditions of martial law and lack of funds, at the local level, they find an opportunity to financially support agricultural producers.

Attention is focused on the fact that, compared to previous years, the regional councils significantly updated regional programs and took into account the legal regime of martial law in Ukraine.

It was established that in the conditions of the war and the deficit of the state budget of Ukraine, regional programs aimed at supporting the development of agriculture and rural settlements play an important role, because they can be a stimulating measure for the introduction of the latest technologies in production, promote the development of organic production, increase production volumes agricultural products, stabilization of the development of the livestock industry, support of military personnel and internally displaced persons, etc.

Key words: regional programs, agricultural protectionism, support for agriculture at the regional level, sustainable development of rural areas, support for the agricultural sector.

Постановка проблеми. Як йдеться у преамбулі Закону України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві», ця пріоритетність об'єктивно впливає із винятковою значущістю та незамінністю виробленої продукції сільського господарства у життєдіяльності людини і суспільства, з потреби відродження селянства як господаря землі, носія моралі та національної культури. Високий рівень соціально-економічного розвитку села є основою умовою продовольчого та сировинного забезпечення республіки, її економічної незалежності [1]. Відповідні аспекти актуалізуються в умовах війни, адже аграрний сектор нерозривно пов'язаний із забезпеченням продовольчої безпеки держави. Варто зазначити, що, за попередніми експертними підрахунками, прямі збитки аграрного сектору України через війну перевищили 80 млрд. доларів США [2]. Відтак, важливого значення набувають заходи державної підтримки аграрного сектору. Вбачається

доречною позиція Х. А. Григор'євої, яка пише: «В умовах спаду сільськогосподарського виробництва та цілком вірогідного подальшого поглиблення проблем в агросекторі, життєво важливим стає завдання вчасно та ефективно підтримати сільське господарство України та не допустити катастрофічних продовольчих наслідків» [3, с. 55].

Цілком очевидно, що під час війни вкрай складно забезпечувати підтримку аграрного сектору виключно за рахунок державного бюджету. Отже, набуває актуальності питання організаційно-правових засад аграрного протекціонізму на регіональному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання правового забезпечення аграрного протекціонізму викладені у цілій низці публікацій. Цьому питанню приділяли увагу В. І. Андрейцев, О. Г. Бондар, А. П. Гетьман, І. І. Каракаш, Т. Є. Харитонова, М. В. Шульга, В. З. Янчук. Безперечним надбанням для вітчизняної науки у відповідній царині є праці Х. А. Григор'євої (монографія «Дер-

жавна підтримка сільського господарства України: проблеми правового забезпечення» (2019) та дисертаційне дослідження «Концептуальні засади правового регулювання державної підтримки сільського господарства в Україні» (2020)). Разом із цим у вказаних працях мова йде про державний протекціонізм та, за винятком окремих аспектів, майже зовсім не приділяється увага правовим засадам аграрного протекціонізму на регіональному рівні.

Метою статті є дослідження організаційно-правових засад аграрного протекціонізму на регіональному рівні шляхом аналізу відповідних регіональних програм.

Виклад основного матеріалу. У червні 2023 року під час проведення міжнародної Конференції з питань відновлення України було презентовано Стратегію розвитку агропромислового комплексу України [4]. Цілком очевидно, що реалізація цієї стратегії потребує значного залучення коштів як із державного бюджету, так і шляхом фінансування заходів за рахунок місцевих бюджетів та міжнародної спільноти. Аналізуючи цікаві приклади державної підтримки землеохоронних заходів у сільському господарстві, Х. А. Григор'єва слушно зазначає: «На тлі згорання державних програм підтримки землеохоронних заходів, яке неухильно відбувалося останніми роками, цікаво виглядає досвід запровадження регіональних програм, спрямованих на стимулювання землевласників і землекористувачів проводити меліоративні заходи» [5, с. 314–315]. Цілком поділяємо позицію, висловлену Є. В. Миловановим, суть якої полягає у тому, що більшість провідних країн світу поєднують державну та регіональну підтримку органічного сектору, розуміючи важливість системного підходу на кожному рівні управління в країні [6, с. 63]. Вважаємо, що зазначені практики стосуються всієї агропромислової галузі держави. На наше переконання, запорука успіху криється у комплексному підході до питання аграрного протекціонізму, суть якого полягає у підтримці виробників аграрної продукції та сільських територій не лише за рахунок державних програм, а й шляхом залучення коштів місцевих бюджетів. На місцевому рівні фінансування подібних заходів можливе в рамках прийнятих програм. Аналіз регіональних програм дає підстави стверджувати про те, що навіть в умовах воєнного стану та браку коштів, на місцевому рівні винаходять можливість фінансово підтримувати аграрних товаровиробників.

Рішенням Київської обласної ради N 768-22-VIII від 07.12.2023 р. затверджена Комплексна програма розвитку сільського господарства та сільських територій Київської області на 2024–2027 роки, метою якої є «збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, стабілізація розвитку галузі тваринництва, підтримка зайнятості сільського населення (у тому числі військових та їх сімей), створення додаткових можливостей для зростання доходів сільського населення, малого та середнього аграрного бізнесу, забезпечення наповнення бюджетів всіх рівнів, створення сприятливих умов для розширення міжнародного співробітництва у галузях сільського господарства, харчової і переробної промисловостей, сільськогосподарського машинобудування, створення умов для підвищення ефективності сільського господарства, мікро та малих суб'єктів підприємництва, збільшення доданої вартості в аграрному секторі економіки як передумови формування самодостатніх територіальних громад, просування продукції товаровиробників на внутрішні та зовнішні ринки, залучення інвестицій в аграрний сектор економіки області» [7]. Для досягнення мети Програми кошти обласного бюджету спрямовуються на підтримку розвитку галузі тваринництва за такими напрямками: 1) часткове відшкодування вартості закуплених суб'єктами господарювання племінних телиць, нетелей, корів; 2) часткове відшкодування закуплених фізичними особами телиць, нетелей, корів; 3) дотація фізичним особам за утримання

корів; 4) часткове відшкодування вартості придбаних фізичними особами установок індивідуального доїння. На реалізацію програми з обласного бюджету планують витратити 63 232,00 тис. грн. [7].

Метою Програми розвитку особистих селянських, фермерських господарств, кооперативного руху на селі та дорадництва Вінницької області на 2021–2025 роки є забезпечення належних та стабільних умов підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, особистих селянських та фермерських господарств як важливої соціально-економічної інституції підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, створення додаткових робочих місць, активного розвитку сільських територій та підвищення рівня і якості життя сільського населення в цілому. Досягнення мети Програми здійснюватиметься шляхом реалізації заходів Програми за пріоритетними цілями: стимулювання діяльності особистих селянських та фермерських господарств, сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів та інших суб'єктів господарювання на селі; стимулювання діяльності виробників органічної сільськогосподарської продукції; стимулювання діяльності сімейних фермерських господарств, які займаються виробництвом молока; залучення інвестицій в розвиток аграрного бізнесу на селі; підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки; інформування жителів області про реалізацію державної та регіональної політики у сфері аграрного виробництва та розвитку сільських територій [8].

Загальний орієнтовний обсяг фінансування Програми на 2021–2025 роки становить 127750,0 тис. грн. Варто зосередити увагу на тому, що в умовах воєнного стану ця програма була розширена шляхом конкретизації напрямків діяльності. Станом на 1 листопада 2023 року в рамках реалізації цієї програми 59 домогосподарств отримали з обласного бюджету часткову компенсацію за придбані у 2022–2023 роках установки індивідуального доїння вітчизняного виробництва. Під час реалізації обласної Програми розвитку особистих селянських, фермерських господарств, кооперативного руху на селі та дорадництва на 2021–2025 роки цим фізичним особам було виплачено 408 тис. грн. відшкодування [9].

Наголошуємо на тому, що у Вінницькій області діє ще регіональна Програма з охорони земель, поліпшення відповідних угідь, проведення інвентаризації та нормативної грошової оцінки земель у Вінницькій області на 2021–2025 роки.

Метою Комплексної програми розвитку агропромислового комплексу Волинської області на 2023–2026 роки є «реалізація системи економічних і організаційних заходів щодо підтримки сільськогосподарських виробників, в т. ч. мікро- та малих для сприяння підвищенню їх продуктивності, дохідності, модернізації, диверсифікації сільськогосподарської діяльності, нарощенню доданої вартості, використанню інноваційних каналів просування продукції, доступу до фінансів тощо, з пріоритетністю на реалізацію можливостей молоді, учасників АТО/ООС, воєнних дій, жінок у веденні господарств сімейного типу». Загальний обсяг коштів в рамках програми 123 500 тис. гривень [10].

На території Донецької області діє Програма підтримки агропромислового комплексу та розвитку земельних відносин у Донецькій області на 2021–2027 роки, метою якої є «створення економічних та технологічних умов для ефективного розвитку виробництва конкурентоспроможної продукції сільського господарства та переробної сфери малими суб'єктами господарювання та сімейними фермерськими господарствами для розбудови ефективної економіки села, створення передумов сталого розвитку територіальних громад, забезпечення рівності товаровиробників у доступі до фінансових ресурсів, реалізація державної політики у сфері земельних відносин, вжиття заходів із землеустрою та охорони земель» [11].

Метою програми розвитку агропромислового комплексу Житомирської області на 2021–2027 роки є стабільний динамічний розвиток виробництва продукції сільськогосподарства шляхом створення умов через механізм підтримки агровиробників, у тому числі малих суб'єктів господарювання та господарств населення. Загальні плановані витрати на реалізацію завдань програми з обласного бюджету близько 120 мільйонів гривень [12].

На території Закарпатської області діє Програма розвитку і підтримки тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції в області на 2021–2025 роки. Кошти обласного бюджету необхідні для фінансування напрямів: розвитку та підтримки скотарства для здійснення доплат суб'єктам господарювання, що утримують від п'яти корів, за кожну наявну корову у розмірі до 5000 гривень; для часткового відшкодування вартості суб'єктам господарювання за закуплені ними у поточному році корови (нетелі) у розмірі до 50 відсотків вартості (без податку на додану вартість), але не більше 15000 гривень за одну голову; розвитку та підтримки свинарства для здійснення доплат суб'єктам господарювання, що утримують від п'яти свиноматок, за кожну наявну свиноматку у розмірі до 3000 грн. [13].

Окрім цього, на Закарпатті діє Програма розвитку та підтримки галузі рослинництва в області на 2021–2025 роки, метою якої є створення належних умов для розвитку товарного виробництва продукції рослинництва, досягнення позитивних змін у галузі, шляхом нарощування виробництва рослинницької продукції, підвищення рівня забезпечення області продуктами харчування. Акцентуємо увагу на тому, що на програми підтримки розвитку тваринництва та рослинництва у 2023 році виділили 30 млн гривень з обласного бюджету. Ця сума не лише перевищує обсяги підтримки галузей за останні роки, а й є безпрецедентною за всю історію незалежності країни. Загалом 24 суб'єкти господарювання в межах програм подали 29 заявок на відшкодування вартості закуплених поливних систем, сільгосптехніки та ін. [14].

Розпорядженням голови Запорізької обласної державної адміністрації, начальника обласної військової адміністрації від 20.12.2023 року № 750 затверджено Комплексну програму розвитку агропромислового комплексу на 2024–2027 роки, метою якої є: створення регіонального запасу продовольчого зерна в кількості 6006,26 тонн, яке було закуплено у 2022 році за рахунок коштів державного бюджету; розвиток галузі тваринництва; забезпечення підтримки рибного господарства Запорізької області [15].

Метою Програми комплексного розвитку агропромислового комплексу та сільських територій Івано-Франківської області на 2022–2025 роки є «створення організаційно-економічних умов для ефективного соціально спрямованого розвитку аграрного сектору, стабільного забезпечення населення якісною та безпечною продукцією та переробної промисловості – сільськогосподарською сировиною, виробництво продукції з високою доданою вартістю, насичення внутрішнього ринку і нарощування обсягів експорту сільськогосподарської продукції та продовольства» [16].

Комплексно до питання підтримки агропромислового комплексу підійшли в Кіровоградській області. Основними напрямками Програми розвитку агропромислового комплексу Кіровоградської області на 2024–2028 роки визначені: сприяння ефективному розвитку малих та середніх суб'єктів господарювання, виробництво конкурентної продукції з доданою вартістю; підтримка сталого розвитку сільських територій; цифровізація сільського господарства. Важливим та важким уваги є те, що у вказаній програмі не лише застосовується термін «сталий розвиток сільських територій», а передбачаються конкретні заходи щодо його втілення, а саме: «підтримка інвестиційної діяльності шляхом участі у виставкових заходах

та поширення передового досвіду аграрних підприємств сільськогосподарської галузі області; розвиток органічного виробництва; сприяння розвитку сільського зеленого та етногастрономічного туризму на сільських територіях; розвиток дорадництва та інформаційно-консультативної систем». Запланований обсяг фінансування становить 46 651,5 тисяч гривень [17].

Мета Комплексної програми підтримки та розвитку сільського господарства у Львівській області на 2021–2025 роки полягає у забезпеченні умов для підвищення ефективності сільського господарства шляхом сприяння розвитку селянських господарств, мікро та малих суб'єктів підприємництва, збільшення доданої вартості в аграрному секторі економіки як передумови формування самодостатніх територіальних громад. Головним завданням цієї програми на час дії воєнного стану є реалізація системи економічних і організаційних заходів щодо підтримки мікро- та малих сільськогосподарських виробників. Станом на початок листопада 2023 року підтримку отримали 167 аграріїв Львівщини на суму 45,7 млн грн., що складає 95,4% до виділених коштів, з них профінансували 42,8 млн грн., що складає 89,2% [18].

У порівнянні із іншими регіонами, Програма розвитку агропромислового комплексу Миколаївської області на 2021–2025 роки суттєву увагу приділяє напрямку розвитку територіальних громад і створення якісної продукції сільського господарства шляхом: сприяння у виробництві продукції з високою доданою вартістю; сприяння створенню в регіоні сімейних фермерських господарств та сільськогосподарських кооперативів; сприяння розвитку сільськогосподарського дорадництва; сприяння у формуванні геопросторових даних щодо об'єктів інфраструктури, мережі комунікацій, земельних ділянок [19].

Регіональна Програма розвитку агропромислового комплексу Одеської області на 2019–2025 роки «Аграрна Одещина» сфокусована на питанні ремонту зрошувальних систем, що є її особливістю [20]. У 2024 році на півдні Одеської області, в рамках цієї програми відремонтують три зрошувальні системи, а саме: Нагірнянську, Ташбунарську та Ізмаїльську. Реалізація проектів здійснюється коштом обласного бюджету у розмірі 94 458 654,4 гривень [21].

Доволі інноваційні проекти містить Програма розвитку та підтримки аграрного комплексу Полтавщини за пріоритетними напрямками на період до 2027 року. Одним із таких напрямів передбачено впровадження сучасних технологій та інновацій у підготовці робітників для потреб аграрного сектору Полтавської області шляхом підготовки операторів безпілотних літальних апаратів та фахівців за професією: тракторист-машиніст сільськогосподарського виробництва. Реалізувати зазначений напрям планується за рахунок створення матеріально-технічної бази закладів, установ та підприємств, заснованих на майні спільної власності територіальних громад шляхом придбання техніки та обладнання. Розрахункова загальна потреба в коштах цього напрямку складає 5,5 млн. грн. Загалом на програму планується спрямувати 127,5 млн. грн. [22].

Комплексна програма розвитку агропромислового комплексу Рівненської області на 2023–2025 роки, своєю чергою, робить акцент на підтримці розвитку земельних відносин [23].

Серед заходів Програми розвитку агропромислового комплексу Сумської області на період до 2027 року передбачається популяризація виробництва і споживання місцевої сільськогосподарської продукції та продовольства. На реалізацію програми планується витратити близько 15 мільйонів грн. з обласного бюджету [24].

Одним із важливих заходів Комплексної програми розвитку агропромислового комплексу Тернопільської області на 2021–2025 роки є підтримка переробної та харчової галузі агропромислового комплексу, який включає модернізацію підприємств, впровадження у виробни-

цтво міжнародних стандартів ISO, системи управління безпечністю харчових продуктів HACCP, що дозволить забезпечити та наростити експорт кінцевих продуктів переробки – готових харчових продуктів на суму до 1,5–1,8 млрд гривень у рік, зменшуючи при цьому вивезення з області сільськогосподарської сировини [25].

Метою Програми розвитку агропромислового комплексу Хмельницької області на 2023–2027 роки є збільшення доданої вартості в аграрному секторі як передумови формування самодостатніх територіальних громад. На сьогодні з обласного бюджету кошти виділяються на такі напрями: часткова компенсація вартості придбаного сільськогосподарської техніки та обладнання, технологічного обладнання для виробництва та переробки сільськогосподарської продукції; бюджетна дотація за утримання телиць у віці з 12 до 18 місяців; компенсація вартості придбаного високорепродукційного, сертифікованого насіння нішевих культур (жито, гречка, просо, кмин, сочевиця) та лікарських культур вітчизняного виробництва. На реалізацію Програми планується направити близько 59 мільйонів гривень з місцевих бюджетів [26].

На відміну від інших областей, Черкаська область пішла шляхом виокремлення певних суб'єктів сільськогосподарської діяльності для подальшої підтримки в рамках Програми підтримки розвитку сільськогосподарських кооперативів та сімейних фермерських господарств у Черкаській області на період до 2027 року. Метою Програми є удосконалення соціально-економічних та організаційних умов для створення та розвитку кооперативів, СФГ, стійкої системи їх підтримки, забезпечення безпосереднього доступу до організованого аграрного ринку, підвищення рівня зайнятості та добробуту сільського населення [27].

Доволі схожим є підхід Чернівецької області, яка в рамках Комплексної програми підтримки розвитку сільського господарства Чернівецької області на 2023–2027 роки серед мети вказує необхідність підтримки малих суб'єктів господарювання, формування інфраструктури для розбудови ефективної економіки села як передумови формування самодостатніх територіальних громад та запровадження засад сталого сільського розвитку [28].

Аналізуючи Комплексну програму підтримки розвитку агропромислового комплексу Чернігівської області на 2021–2027 роки, варто виділити пілотний проект з ефективного використання земельних ресурсів у громадах [29].

У переліку діючих регіональних цільових програм, які діють в Дніпропетровській, Харківській та Херсонській

областях, відсутні комплексні програми розвитку агропромислового комплексу.

Як бачимо, абсолютна більшість областей, включаючи ті з них, які перебувають під частковою окупацією, розробили та прийняли оновлені програми підтримки сільськогосподарських виробників та територій. Аналіз проведених звітів дає підстави стверджувати про те, що більшість програм є не декларативними, а містять реальне фінансове наповнення.

Зосереджуємо увагу на тому, що нами вже проводився аналіз організаційно-правових засад державної підтримки розвитку органічного виробництва в Україні на регіональному рівні станом на 2021 рік. Тоді, аналізуючи регіональні програми по підтримці розвитку сільського господарства, ми прийшли до висновку, що термін дії значної частини регіональних програм сливає, що актуалізує питання розроблення та прийняття нових програм. В контексті проведеного зараз дослідження можемо констатувати, що нові програми прийняті, що говорить про усвідомлення обласними радами важливості аграрного протекціонізму на регіональному рівні [30].

Висновки. На основі проведеного аналізу організаційно-правових засад аграрного протекціонізму на регіональному рівні можна зазначити, що обрана проблематика залишається майже не досліджуваною. В умовах війни та дефіциту державного бюджету України регіональні програми, які спрямовані на підтримку розвитку сільського господарства та сільських населених пунктів, відіграють важливу роль, адже вони можуть бути стимулюючим заходом для впровадження новітніх технологій у виробництві, сприяє розвитку органічного виробництва, збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, стабілізації розвитку галузі тваринництва, підтримці військовослужбовців та внутрішньо переміщених осіб тощо.

Проведений аналіз звітів з виконання регіональних програм дає підстави стверджувати про те, що більшість програм є не просто декларативними, а підкріплюються фінансовим ресурсом, що суттєво сприяє розвитку аграрного сектору в умовах війни та забезпечення продовольчої безпеки держави.

Разом із тим, існує необхідність у подальшому внесенні змін до відповідних програм у частині зайнятості військових та членів їх сімей, підготовки операторів безпілотних літальних апаратів, цифровізації сільського господарства тощо. Окрім цього, необхідно активніше втілювати заходи щодо сталого розвитку сільських територій на регіональному рівні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві : Закон України від 17 жовтня 1990 р. № 400-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/400-12#Text> (дата звернення: 25.02.2024).
2. Прямі збитки аграрного сектору України через війну перевищили \$80 млрд – KSE Агроцентр. *Forbes* : веб-сайт. URL: <https://forbes.ua/news/pryami-zbitki-agrarnogo-sektora-ukraini-cherez-viynu-perevishchili-80-mlrd-kse-agrotsentr-21022024-19364> (дата звернення: 25.02.2024).
3. Григор'єва Х. А. Публічне адміністрування агробізнесу в умовах війни: правовий аналіз протекційності. *Актуальні проблеми держави і права*. 2023. № 97. С. 53–65. URL: <http://apdr.in.ua/v97/7.pdf>.
4. Україна представила амбітний план зростання виробництва зернових та олійних до 150 млн тонн за 10 років. *Урядовий портал* : веб-сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukraina-predstavila-ambitnyi-plan-zrostannia-vyrobnystva-zernovykh-ta-oliinykh-do-150-mln-tonn-za-10-rokiv> (дата звернення: 25.02.2024).
5. Григор'єва Х. А. Концептуальні засади правового регулювання державної підтримки сільського господарства в Україні : дис... д-ра юрид. наук: 12.00.06 / Національний університет Одеська юридична академія. Одеса, 2020. 493 с.
6. Є. В. Милованов. Регіональна підтримка органічного агропромислового виробництва в світі. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Ужгород, 2018. № 3. С. 63–74.
7. Про затвердження Комплексної програми розвитку сільського господарства та сільських територій Київської області на 2024–2027 роки : Рішення Київської обласної ради від 07.12.2023 р. URL: <https://kor.gov.ua/wp-content/uploads/2023/12/Programa.pdf> (дата звернення: 22.02.2024).
8. Про обласну програму розвитку особистих селянських, фермерських господарств, кооперативного руху на селі та дорадництва на 2021–2025 роки : Рішення Вінницької обласної ради від 26.02.2021 р. URL: <https://vinrada.gov.ua/upload/files/8Sklikannya/5ses/68.pdf> (дата звернення: 22.02.2024).
9. На Вінниччині 59 домогосподарств отримали часткову компенсацію за придбані у 2022–2023 роках установки індивідуального доїння. *Укрінформ* : веб-сайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3810615-na-vinnicini-majze-60-gospodarstv-otrimali-kompensaciju-za-doilni-ustanovki.html> (дата звернення: 22.02.2024).
10. Про затвердження Комплексної програми розвитку агропромислового комплексу Волинської області на 2023–2026 роки : Рішення Волинської обласної ради від 03.11.2022 р. URL: <https://agrovoly.gov.ua/article/kompleksna-programa-rozvytku-agropromyslovogo-kompleksu-volynskoyi-oblasti-na-2023-2026-roky> (дата звернення: 22.02.2024).

11. Про затвердження Програми підтримки агропромислового комплексу та розвитку земельних відносин у Донецькій області на 2021–2027 роки : Розпорядження Голови обласної державної адміністрації, керівника обласної військово-цивільної адміністрації від 30.06.2021 р. URL: <https://agro.dn.gov.ua/downloads/2021/07/rozporjadzhennya-pro-zatverdzhennya-programi-APK-666-vid-30.06.2021.pdf> (дата звернення: 22.02.2024).

12. Про Програму розвитку агропромислового комплексу Житомирської області на 2021–2027 роки : Рішення Волинської обласної ради від 03.11.2022 р. № 17. URL: <https://doc.zt.gov.ua/index.php/8-sklkannya/rishennia/19093-no-17-pro-prohramu-rozvytku-ahropromyslovoho-kompleksu-zhytomyrskoi-oblasti-na-2021-2027-roku> (дата звернення: 26.02.2024).

13. Про Програму розвитку і підтримки тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції в області на 2021–2025 роки : Розпорядження Голови обласної державної адміністрації від 14 грудня 2020 р. URL: <https://carpathia.gov.ua/npas/pro-programu-rozvytku-i-pidtrimki-tvarinnictva-ta-pererobki-silskogospodarskoji-produkciji-v-oblasti-na-2021-2025-roki> (дата звернення: 22.02.2024).

14. Попередні підсумки роботи агропромислового комплексу Закарпаття у 2023 році підбили на брифінгу в ОВА. *Закарпатська обласна державна адміністрація* : веб-сайт. URL: <https://carpathia.gov.ua/news/poperedni-pidsumky-roboty-ahropromyslovoho-kompleksu-zakarattia-u-2023-rotsi-pidbyly-na-bryfinhu-v-ova> (дата звернення: 25.02.2024).

15. Про Комплексну програму розвитку агропромислового комплексу на 2024–2027 роки. *Чкаловська громада* : веб-сайт. URL: <https://chkalovska-gromada.gov.ua/news/1707216663/> (дата звернення: 25.02.2024).

16. Про Комплексну програму розвитку агропромислового комплексу та сільських територій Івано-Франківської області на 2022–2025 роки : Рішення Івано-Франківської обласної ради від 17.12.2021 р. № 337-11/2021. URL: <https://orada.if.ua/decision/337-11-2021/> (дата звернення: 22.02.2024).

17. Про затвердження обласної програми розвитку агропромислового комплексу Кіровоградської області на 2024–2028 роки : Рішення Кіровоградської обласної ради від 21.12.2023 р. № 416. URL: <https://oblrada.kr.ua/decission/3119/pro-zatverdzhennya-oblasnoi-programi-rozvytku-agropromisloвого-kompleksu-kirovogradskoi-oblasti-na-2024--2028-roki-27-12-2023> (дата звернення: 22.02.2024).

18. Комплексна програма підтримки та розвитку сільського господарства у Львівській області на 2021–2025 роки. *Львівська обласна військова адміністрація* : веб-сайт. URL: <https://loda.gov.ua/documents/34804> (дата звернення: 25.02.2024).

19. Про затвердження Програми розвитку агропромислового комплексу Миколаївської області на 2021–2025 роки : Рішення Миколаївської обласної ради від 29 вересня 2021 р. № 1. URL: <https://www.mk-oblrada.gov.ua/UserFiles/decreeProject/16316285986140ad3638530.pdf> (дата звернення: 26.02.2024).

20. Про внесення змін до рішення обласної ради від 21 грудня 2018 року No 837-VII «Про затвердження регіональної Програми розвитку агропромислового комплексу Одеської області на 2019–2023 роки «Аграрна Одещина» : Розпорядження Голови Одеської обласної державної адміністрації від 16.11.2023 р. № 977/A-2023. URL: <https://agro.od.gov.ua/agrama-odeshhyna/agrama-odeshhyna-na-2019-2023-roku/> (дата звернення: 26.02.2024).

21. Підготовка меліоративних систем до вегетаційного періоду. *Ізмаїльська районна державна адміністрація* : веб-сайт. URL: <https://izmail-rda.od.gov.ua/pidgotovka-melioratyvnyh-system-do-vegetacijnogo-periodu/> (дата звернення: 25.02.2024).

22. Про затвердження програми розвитку та підтримки аграрного комплексу полтавщини за пріоритетними напрямками на період до 2027 року : Рішення Полтавської обласної ради від 30.05.2023 р. № 613. URL: https://drive.google.com/file/d/1aFtxe8ANVLC3gAZag6kb7g7OqVv6_TV/view (дата звернення: 22.02.2024).

23. Про Комплексну програму розвитку агропромислового комплексу Рівненської області на 2023–2025 роки : Розпорядження Голови Рівненської обласної державної адміністрації від 31.03.2023 р. № 130. URL: <https://ror.gov.ua/upload/content/2023/December/BrVofMFU.pdf> (дата звернення: 26.02.2024).

24. Про програму розвитку агропромислового комплексу Сумської області на період до 2027 року : Рішення Сумської обласної ради від 23.07.2021 р. URL: https://www.apk.sm.gov.ua/images/docs/programa_apk_2027/program_2027.pdf (дата звернення: 22.02.2024).

25. Про затвердження програми розвитку агропромислового комплексу Тернопільської області на 2021–2025 роки : Рішення Тернопільської обласної ради від 23.12.2020 р. № 36. URL: https://docs.google.com/document/d/1ToJ0SaZB5AnpsXfvtDvpQ_u8L0vwmEsU/edit (дата звернення: 22.02.2024).

26. Про затвердження Програми розвитку агропромислового комплексу Хмельницької області на 2023–2027 роки : Наказ Голови Хмельницької обласної державної адміністрації від 21.11.2022 р. № 483/2022-н. URL: [https://apr.adm-km.gov.ua/uploads/files/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0%20%D0%90%D0%9F%D0%9A%20\(1\).pdf](https://apr.adm-km.gov.ua/uploads/files/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0%20%D0%90%D0%9F%D0%9A%20(1).pdf) (дата звернення: 22.02.2024).

27. Про Програму підтримки розвитку сільськогосподарських кооперативів та сімейних фермерських господарств у Черкаській області на період до 2027 року : Рішення Черкаської обласної ради від 22.12.2023 р. № 22-6/VIII. URL: <https://www.oblrack.gov.ua/oblasn-programi> (дата звернення: 22.02.2024).

28. Про затвердження Комплексної програми підтримки розвитку сільського господарства Чернівецької області на 2023–2027 роки : Розпорядження Голови Чернівецької обласної державної адміністрації від 26.12.2022 р. № 1528-р. URL: <https://bukoda.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-kompleksnoyi-programi-pidtrimki-rozvytku-silskogo-gospodarstva-chniveckoyi-oblasti-na-2023-2027-roki> (дата звернення: 22.02.2024).

29. Про затвердження Комплексної програми підтримки розвитку агропромислового комплексу Чернігівської області на 2021–2027 роки : Рішення Чернігівської обласної ради від 26.01.2021 р. № 4-2/VIII. URL: https://apk.cg.gov.ua/web_docs/2141/2021/04/docs/%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D0%BF%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BD%D0%B0%20%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0%20%D0%BF%D1%96%D0%B4%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%BC%D0%BA%D0%B8%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83%20%D0%90%D0%9F%D0%9A%20%D0%B7%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B8.pdf (дата звернення: 22.02.2024).

30. Луц Д. М. Організаційно-правові засади державної підтримки розвитку органічного виробництва в Україні: регіональний вимір. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Юриспруденція*. 2021. Вип. 49. С. 126–130.